

Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe

1. O siedlisku

Na łąkach trzęślicowych spotkamy wiele okazale kwitnących roślin (storczyki, irysy, mieczyki, goździki), które kojarzą się raczej z ogrodem niż z dziką przyrodą. Pod względem botanicznym nie mają sobie równych, co wynika ze zmian poziomu wody na tym siedlisku: wysokiego wiosną i jesienią, a niskiego latem. Obok siebie rosną tu gatunki sucholubne, wilgociolubne (czasem nawet torfowiskowe), a także liczne inne, związane z siedliskami świeżymi (czyli ani mokrymi, ani suchymi).

Łąki trzęślicowe rozwijają się zazwyczaj na obrzeżach dolin średnich i małych rzek. Nie powstałyby, gdyby nie ekstensywne użytkowanie rolnicze. Kiedyś były one szeroko rozpowszechnione w całym kraju, ale stanowiły najmniej produktywny typ łąki. Koszono je zwykle późno, a także wypasano, co sprzyjało dobrej kondycji tych zbiorowisk. Bywało, że koszenia wykonywano wcześniej, a siano wykorzystywano jako podściółkę w oborach lub paszę w okresie nieurodzaju. To zróżnicowanie użytkowania w czasie i przestrzeni sprzyjało bogactwu gatunkowemu.

Gatunków charakterystycznych i typowych dla łąk zmiennowilgotnych jest wiele, a spośród nich wymienić można (oprócz dość wszędobylskiej trzęślicy modrej i stosunkowo jeszcze często spotykanej przytulii północnej i olszewnika kminkolistnego) szereg zanikających, barwnie kwitnących gatunków, takich jak czarcikęs łąkowy, bukwica zwyczajna, goździk pyszny, mieczyk dachówkowaty, kosaciec syberyjski, goryczka wąskolistna czy też osobliwy paprotnik – nasięźrzał pospolity.

2. Problemy

Łąki trzęślicowe niemal zniknęły z naszego krajobrazu, głównie z powodu ich nawożenia i zamiany w intensywne użytki rolne (np. uprawy kukurydzy), jak również wskutek zaniechania koszenia i zarastania. Zaprzeszczenie użytkowania uruchamia procesy sukcesji i zadarnienia przez trawy. Odkładanie niekoszonej biomasy (resztek roślin) zmienia warunki siedliskowe, zwłaszcza dostęp do światła i żyzność. Siedliskom tym zagraża także celowe osuszanie oraz powszechne obniżanie się poziomu wód gruntowych w wyniku zmian klimatycznych.

3. Działania

Podobnie jak inne siedliska o charakterze półnaturalnym, łąki te wymagają czynnej ochrony naśladującej tradycyjne metody ich użytkowania. Polega ona przede wszystkim na ekstensywnym koszeniu, na przełomie lata i jesieni, po przekwitnięciu większości gatunków roślin. Koszenie niekoniecznie musi odbywać się co roku. Wysokość koszenia nie powinna być niższa niż 10 cm od powierzchni gleby, a siano należy zbierać po każdych sianokosach. Wykasanie powstrzymuje rozrost ekspansywnych traw oraz rozwój siewek drzew i krzewów.

4. Przykłady

Objęte ochroną w projekcie łąki trzęślicowe leżą w 8 obszarach Natura 2000, zajmując łącznie około 22 ha. Są to zwykle kilkuhektarowe powierzchnie, niekiedy mniejsze płaty siedlisk.

W Nadleśnictwie Stąporków obszar łąk trzęślicowych pokrywa się częściowo z obszarem występowania i ochrony motyla przeplatki aurinii. Dlatego wykonywane zabiegi dostosowuje się do tych dwóch przedmiotów ochrony. Utrzymaniu łąk służy głównie wycinanie krzewów i drzew, które przeprowadza się co 3 lata, natomiast zachowanie siedlisk przeplatki polega głównie na koszeniu od połowy września do końca października – raz do roku, ale za każdym razem innej powierzchni. Pozostałą biomasę, gałęzie i siano wywozi się poza siedlisko. W miarę możliwości sianokosy odbywają się tradycyjnie, ręcznie za pomocą kosi lub z wykorzystaniem lekkich wykaszarek, żeby minimalizować niszczenie powierzchni gleby. Po trzech latach widać już pierwsze efekty prac i zmiany w krajobrazie: ekspansja drzew została zahamowana, a łąkom przywracany jest właściwy im otwarty charakter.

5. Ciekawostki

Łąki zmiennowilgotne to raj dla motyli, a niektóre związki pomiędzy światem roślin i zwierząt przywodzą na myśl te panujące w strefie równikowej. Występujące tu rośliny (np. czarcikęs łąkowy, goryczka wąskolistna, krwiściąg lekarski) tworzą niezwykle i złożone relacje z owadami. Z wymienionymi gatunkami związane są rzadkie, chronione gatunki motyli, których gąsienice żerują wyłącznie na kwiatkach lub liściach wybranych gatunków, stanowiących ich jedyne rośliny żywicielskie! W przypadku kwiatów krwiściąga i goryczek są to modraszki – telejus i nausitous (krwiściąg) i alkon (goryczka¹), w przypadku liści czarcikęsa – przeplatka aurinia. Dodatkowo przezimowanie poczwerek wymienionych modraszek jest bezwzględnie uzależnione od obecności mrowisk specyficznych gatunków mrówek. Niestety oznacza to, że jeśli łąka zmieni swój charakter, wraz z zanikiem gatunków roślin lub mrówek utracimy również zależne od nich motyle.

Wiele gatunków roślin typowych dla łąk trzęślicowych pełniło ważną rolę w kulturze ludowej jako lecznicze lub magiczne. Na przykład nasięźrzał pospolity, zanikający przedstawiciel archaicznej grupy roślin zarodnikowych spokrewnionych z paprociami, utożsamiany jest (podobnie jak jego krewni – podejźrzony) z legendarnym „kwiatem paproci”, poszukiwanym w noc świętojańską (pogańską Noc Kupały).

Do zaniku łąk trzęślicowych bardzo przyczyniły się zmiany... wiejskiej architektury. Odchodzenie od pokrywania dachów wiejskich chat słomianą strzechą spowodowało, że słoma – dawniej cenny surowiec budowlany – zajęła w oborach miejsce siana z łąk trzęślicowych w roli podściółki, przez co ich tradycyjne koszenie utraciło dotychczasowy sens.

6. Mapa

Wołów, Barycz, Stąporków, Połczyn, Różańsko, Miękinia, Krynki, Jarosław, Lidzbark

¹ Wszystkie te motyle są monofagami, czyli mają jeden gatunek rośliny żywicielskiej. Jedynie w przypadku modraszka alkona sporadycznie notowano populacje żerujące na innym gatunku goryczki niż wąskolistna.

(Dębniańskie Mokradła, Dolina Czarnej, Jeziora Czaplineckie, Jezioro Kozie, Łęgi Odrzańskie,
Ostoja Knyszyńska, Łukawiec, Ostoja Lidzbarska)